

**University of
Zurich**^{UZH}

**Zurich Open Repository and
Archive**

University of Zurich
University Library
Strickhofstrasse 39
CH-8057 Zurich
www.zora.uzh.ch

Year: 2014

Prolínání slovanských prostředí

Chlaňová, Tereza ; Giger, Markus

Posted at the Zurich Open Repository and Archive, University of Zurich
ZORA URL: <https://doi.org/10.5167/uzh-96607>
Journal Article

Originally published at:

Chlaňová, Tereza; Giger, Markus (2014). Prolínání slovanských prostředí. *Slavia. The Journal for Slavic Philology*, 83(1):82-96.

nosti, jenž se věnuje identitě bosensko-hercegovinských literátů, která je produktem sítě komplikovaných historických a kulturních okolností. Autorka upozorňuje na „poly-literární“ charakter bosensko-hercegovinských spisovatelů, kteří jsou součástí dvou nebo více literárních systémů a jejichž dílo je založeno na spolupůsobení různých literárních tradic. Konstatuje, že v této souvislosti je vhodné hovořit ne o jednoduté identitě, ale spíše o identitě „složené“, „hybridní“, „hraniční“, „kolísavé“, případně o určité „vykořeněnosti“. Zabývá se tím, které prvky různých úrovní vytvářejí identitu spisovatele. Bosna je představena jako prostředí vděčné právě pro zkoumání identity vzhledem ke střetu rozličných kultur a náboženství. Mezit uvádí, že přestože řada autorů nepocituje potřebu „někam patřit“, literární vědci se o určitou katalogizaci snaží prostřednictvím různých kritérií (jazyk, etnická příslušnost, místo pobytu, tematické zaměření díla apod.). Úvodní teoretické úvahy autorka konkretizuje na případech jednotlivých spisovatelů (Iva Andriće, Meši Selimoviće, Maka Dizdara, Alekse Šantiće, Jovana Dučića, Antuna Branka Šimiće, Skendera Kulenoviće, Irfana Horozoviće, Miljenka Jergoviće). V závěru se snaží shrnout podstatné charakteristické znaky bosensko-hercegovinské literatury (dialog na hranici, mezní postavení, pluralitní identita, marginalizace v průběhu historie) a konstatuje, že pro terminologickou definici této literatury je klíčové zachycení průniku bosenské, chorvatské a srbské literární tradice a konstatování „inter-literární jednoty“.

Poslední hodnocený článek recenzované části sborníku vhodně uzavírá celý korpus textů, neboť navazuje na úvahy týkající se identit(y), které jsme předestřeli v úvodní části recenze a které v menší či větší míře rozvíjela většina komentovaných textů sborníku. Nejviditelněji se tyto otázky projevíly v textech věnovaných jižním Slovanům a Lužickým Srbům, tzn. tato témata se zdála být nejnósnější v souvislosti s problematikou „malých“ či nestabilních národních a kulturních entit, v nichž dominují lokální zájmy nebo jež usilují o uchování vlastních kulturních a národních specifik. Právě ony hraniční, pomezí stavy a situace poskytují zvláště inspirativní impulsy pro úvahy nad obecnějšími otázkami souvisejícími s komplikovaným organismem současné proměnlivé a proměňující se Evropy, kde jsou střety mezi integračními tendencemi a naopak obranné mechanismy hájící „svěbytnost“ aktuálním problémem. „Prolínání slovanských prostředí“ a jeho zkoumání včetně sledování širších souvislostí a kontextů, jak v perspektivě historické, tak i v podobách současných, je neodmyslitelnou součástí slavistických bádání, jak v úvodu zdůrazňuje V. Svatoň.

Tereza Chlaňová

*

Sborník dále obsahuje 14 lingvistických statí ve dvou tematických okruzích: IV. Proces osvojování slovanských jazyků (6 příspěvků); V. Vzájemné vlivy slovanských jazyků ze synchronního a diachronního pohledu (8 příspěvků).

První sekci zahajuje text Jelizavety Baran' *Процес засвоєння слов'янських мов (російської та української) угорськомовним населенням Закарпаття з 1945 року* (s. 171-178). Autorka se zabývá výukou ruštiny, resp. ukrajinštiny v prostředí maďarsky mluvící menšiny na Podkarpatské Rusi po odstoupení tohoto území Sovětskému svazu. Zatímco do roku 1990 byl důraz kladen na ruštinu a ukrajinština jakožto jazyk titulárního národa Ukrajinské SSR se ani nevyučovala, je to od roku 1990 naopak ukrajinština, která se dostává do popředí. V obou případech byly a jsou ovšem problémy s vyučováním slovanského jazyka na školách s vyučovacím jazykem maďarským. Centrální úloha ruštiny v Sovětském svazu a dnešní úloha ukrajinštiny jako státního jazyka Ukrajiny vedly a vedou

některé maďarsky mluvící rodiče k tomu, že posílají své děti do tříd s vyučovacím jazykem ruským, resp. ukrajinským; občas tyto děti pak v takové třídě tvoří dokonce většinu, což klade zvláštní nároky na výuku ruštiny, resp. ukrajinštiny. Autorka poukazuje na to, že metody výuky slovanského jazyka jako mateřštiny (v případě ruštiny za Sovětského svazu i jako „druhé mateřštiny“) nejsou vhodné pro děti, které se s daným jazykem setkávají teprve v první třídě. Na okraj by bylo možné poukázat na podobné problémy jinde na území bývalých Uher, jmenovitě na jižním Slovensku, v Sedmihradsku a ve Vojvodině: „One common problem identified among the Hungarian minority was that in all three countries involved [Slovensko, Rumunsko a Srbsko, pozn. M.G.], the state language is invariably taught to minority students as if it was their mother tongue rather than a second language: their teachers are not trained as second language teachers, and their textbooks are not written for second language learners.“²⁾

O velmi blízké problematice pojednává Vilmos Gazdag ve svém příspěvku *Використання мов (рідної та державної) угорською мовою учнями Закарпаття* (s. 185-194). I tento autor konstatuje, že čím dále tím více maďarsky mluvících rodičů v Zakarpatské oblasti Ukrajiny (konkrétně v okrese Berehovo) zapisuje své děti do škol, resp. tříd s ukrajinským vyučovacím jazykem. Konkrétně poklesl ve městě Berehovo od roku 2006 do roku 2010 podíl žáků ve třídách s maďarským vyučovacím jazykem ze 48,2 % na 39,8 %. Autor v této souvislosti zkoumá právě jazykový úzus 210 žáků 3. a 4. třídy s maďarštinou coby mateřštinou, kteří navštěvují třídy s ukrajinským vyučovacím jazykem, přičemž, jak autor konstatuje, pouze 19 % z nich navštěvovalo i předškolní zařízení s ukrajinským vyučovacím jazykem, zatímco 68 % chodilo do mateřské školy s vyučovacím jazykem maďarským (ostatní nenavštěvovali předškolní zařízení vůbec). Situace se komplikuje tím, že ve školách s ukrajinským vyučovacím jazykem se někdy maďarština vyučuje jako fakultativní předmět (s různými hodinovými dotacemi), někdy se nevyučuje vůbec. Část dětí se tedy ukrajinštině věnuje již delší dobu, část se s ní seznámila poměrně nedávno. Jsou zde děti, které se své mateřštině v rámci školní výuky přece jen omezeně věnují, a děti, které se jí nevěnují vůbec. Není jisté překvapivé, že u dotázaných žáků v rodinném kruhu dominuje maďarština; přestože rodiče dětí zapsali do škol s vyučovacím jazykem ukrajinským, aby se lépe naučili ukrajinštině, sami se svými dětmi mluví ukrajinsky jen výjimečně („є такі, які розмовляють зі своїми дітьми-школярами українською мовою“, s. 190). Nejvíce využívají dotázaní žáci ukrajinštinu pochopitelně ve škole; autor předkládá i řadu přejetí z ukrajinštiny do maďarštiny u zkoumaných žáků právě v oblasti školní terminologie. Sice téměř všichni dotázaní uvádějí, že ve škole mluví i maďarsky, ale obvykle pouze během přestávek a ještě během případné výuky maďarštiny. V této souvislosti leckdy dochází ke konfliktům s ukrajinsky mluvícími spolužáky a učiteli. Dotázaní také mluví ukrajinsky se spolužáky, jejichž mateřštinou je ukrajinština; nicméně je zajímavé, že dvě třetiny tvrdí, že více času tráví s maďarsky mluvícími spolužáky než s ukrajinsky mluvícími, mj. právě z jazykových důvodů. Navíc většina se také pravidelně stýká s kamarády, kteří navštěvují školy s vyučovacím jazykem

2/ Fenyvesi, A.: *Minority Hungarians in Romania, Slovakia and Serbia: Schoolchildren's attitudes to their languages (minority vs. majority vs. EFL) and the teaching of these languages in their schools* [on-line: <http://www.uni-hamburg.de/ifuu/fenyvesi.pdf>], s. 2. Srov. dále početné příspěvky a diskuse, např. Iatcu, T.: *Teaching English Vocabulary to Bilinguals – Hungarian-Romanian (9-11 of Age) with the Help of Romanian*. In: *Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism*. Edd. J. Cohen, K. T. McAlister, K. Rolstad, J. MacSwan. Somerville, MA, s. 1093-1104. – Beszterczey, A.: *Serbia's Hungarians: Current Situation, Views on the Serbian Power-Structure and Future Prospects* [on-line: www.helsinki.org.rs/doc/Vojvodina%20Report-1.doc], s. 6. – Hockley, A.: *The Romanian Education System (3)* [on-line: <http://szekely.blogspot.cz/2012/02/romanian-education-system-3.html>]. – *Co znamená vyučovanie slovenčiny ako cudzieho jazyka?* [on-line: <http://madari.sk/otazky-a-odpovede/jazykove-otazky/co-znamenava-vyucovanie-slovenčiny-ako-cudzíeho-jazyka/>].

maďarským, což zase posilňuje kompetence v maďarštině, včetně oblasti školní terminologie. Média – tištěná nebo elektronická – sice sledují jak v maďarštině, tak v ukrajinštině, ale navíc i v ruštině. Všechna tato fakta stojí v přímé a pozoruhodné korespondenci s tématem předchozího textu ve sborníku, problémem výuky ukrajinštiny v prostředí maďarské menšiny na Ukrajině.

Specifickému případu jazykovému kontaktu se věnuje Mirna Stehlíková Đurasek ve své stati *(Ne)podnošljivost jezičnih odstupanja* (s. 219-228), kde popisuje problémy českých posluchačů se studiem chorvatštiny. Genetická blízkost obou jazyků vede jak ke kladnému, tak k zápornému transferu, protože čeští posluchači se na jedné straně snadno naučí gramatickým i lexikálním vlastnostem chorvatštiny, které jsou v češtině totožné, na druhé straně přenášejí četné české elementy do chorvatštiny na všech rovinech jazykového systému, což může vést k tvoření nesprávných chorvatských vět a někdy dokonce k nedorozuměním. Autorka uvádí četné příklady z písemného projevu českých posluchačů v chorvatštině a na závěr konstatuje, že podobnost a tím zdánlivá „jednoduchost“ slovanských jazyků nezbavuje posluchače nutnosti se cizímu slovanskému jazyku soustavně a cíleně učit a neustále si ověřovat zdánlivé paralely: „Bez obzira na stupanj ovladanosti stranim jezikom slavenski bi se govornik i dalje trebao (skromno) i disciplinirano služiti jezičnim priručnicima“ (s. 227).

V článku *Способы передачи грамматической категории рода польских имен существительных в эстонско-польском словаре* (s. 179-184) Alisija Čekada analyzuje reprezentaci kategorie nominálního rodu v jednom estonsko-polském slovníku.³⁾ Konstatuje, že snaha o stručnost vede k některým nedůslednostem zejména při reprezentaci derivovaných feminativ (přechýlených substantiv), jichž je v polštině velký počet, zatímco estonština jich má málo. Polská kategorie životnosti není ve slovníku reprezentována vůbec.⁴⁾ V rámci jinak pečlivé analýzy je třeba upozornit na poněkud zavádějící formulaci: „В тексте на эстонском языке не всегда можно однозначно определить семантический род именных частей речи (существительных, прилагательных)“ (s. 180); pod „sémantickým rodem“ autorka patrně chápe přirozené pohlaví lidského referenta (jako příklad je uvedeno: „Juhataja räägib töötajaga“ может служить для описания четырех различных ситуаций: «Руководитель разговаривает с работником», «Руководительница разговаривает с работницей», «Руководитель разговаривает с работницей» или «Руководительница разговаривает с работником», ibidem), pak by ovšem bylo lepší jev správně pojmenovat (srov. na s. 183: „В эстонском языке группа слов, обозначающих представителей различных национальностей, состоит из парных лексем, обозначающих, соответственно, лиц мужского и женского пола“, zvýraznění M.G.). Jinak může vzniknout otázka po případné gramatické kategorii nominálního rodu, která v estonštině jakožto v ugrofinském jazyku není.⁵⁾

Jana Kitzlerová ve svém textu *Co je neosvojitelné. Překladatelská praxe jako pomocník při osvojování cizího jazyka* (s. 195-205) názorně popisuje užitečnost překladatelských cvičení pro praktickou výuku cizího jazyka u pokročilých posluchačů. Vychází z beletris-

3/ Jedná se o Erin, L. – Stefańczyk, W.: *Eesti-poola sõnastik. Słownik estońsko-polski*. Kraków 2000.

4/ O kategorii „mužskoosobovosti“ autorka nepíše, můžeme se domnívat, že ji zahrnuje do životnosti.

5/ Srov. Winkler, E.: *Estonisch*. In: Okuka, M. (ed.), *Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens*. Klagenfurt 2002, S. 633-645 (Wieser Enzyklopädie des europäischen Ostens 10). Sama autorka na jiném místě upozorňuje na „данный категориальный «парадокс» эстонской грамматики: наличие отдельных лексем для обозначения женских этнонимов, несмотря на отсутствие категории рода в эстонском языке“ (s. 184; zvýraznění M.G.). Je třeba podotknout, že takový „kategoriální paradox“ existuje i jinde, podobně jako v estonštině v blíže příbuzné finštině, ale také v angličtině.

tických textů, jejichž překlad může posluchačům pomoci osvojit si to, co je v běžné výuce velmi obtížné: „Živý jazyk, vyvázaný ze striktních učebnicových pravidel a užívaný rodilými mluvčími a navíc autory umělecké literatury, dává možnost osvojit si to, co je na kurzech praktického jazyka téměř neosvojitelné“ (s. 196). Příspěvek tedy spojuje „neosvojitelné“ s „nepřeložitelným“, jak vypovídá i titul. Konkrétně jde o pojmenování reálií, tropy, frazeologii a slovní hříčky. Autorka problematiku bohatě ilustruje pomocí překladů ze současné ruské literatury. Zatímco problematika překladu je v textu naprosto jasná, lze si položit otázku, zda spojení „nepřeložitelného“ s „neosvojitelným“ je skutečně tak přímočaré, jak by se mohlo ze stati zdát: je známo, že frazeologie představuje jeden z největších problémů při výuce cizích jazyků, zejména, pokud do ní nezařadíme pouze zjevné idiomy typu *дать дуба* ‘natáhnout bačkory’ nebo *после дождичка в четверг* ‘až naprší a uschne’, nýbrž veškerá (více méně) ustálená spojení, která nejsou sémanticky (úplně) motivovaná, a proto v různých jazycích různá, čili je třeba se je naučit jako jednotlivá slova. Jejich počet je přitom velmi vysoký.⁶⁾ Problém osvojitelnosti je zde tedy v množství odpovídajících spojení, s tím souvisí i problém přeložitelnosti – ani nejobsáhlejší překladový slovník nikdy neobsahuje všechna spojení, jak konstatuje i Mel’čuk (ibidem). Nicméně překladové ekvivalenty jako takové asi většinou existují, zvlášť mezi evropskými jazyky. V případě klasických idiomů může být problém právě absence analogu, jak konstatuje autorka (s. 198n.). Specifickým problémem převážně beletristického textu je pak aktualizace metafory nebo idiomu: překlad idiomu *когда рак свистнул* synonymního k uvedenému *после дождичка в четверг* do češtiny principiálně nepředstavuje problém (s. 199), ale jeho aktualizace v povídce, která se zabývá písnutím u raků samozřejmě už problém představuje. Na druhé straně počet takových idiomů není v jazycích obvykle příliš vysoký, což zlepšuje osvojitelnost v rámci výuky cizího jazyka. I počet specifických reálií, které nemají v cílovém jazyce analogon, nebude – alespoň mezi evropskými jazyky – příliš vysoký, čili osvojitelné jsou při pokročilejším ovládnutí cizího jazyka asi bez problémů – překlad však může (autorka uvádí ruské *субботник* pro pracovní sobotu v době komunismu) někdy představovat opravdový oříšek, který lze vyřešit pouze pomocí vysvětlivky (s. 198). I slovní hříčky (s. 200n.) jsou často, asi většinou, nepřeložitelné (za slovní hříčku bychom zřejmě mohli označit i výše uvedenou aktualizaci idiomu). Na druhé straně jejich osvojitelnost je silně závislá na stupni ovládnutí cizího jazyka, a to nejen pasivního, ale i aktivního: pokročilý cizí mluvčí může vytvářet slovní hříčky, což ovšem neznamená, že by je dokázal přiměřeně přeložit i do své mateřštiny. Spojení kategorií „neosvojitelného“ a „nepřeložitelného“ je tedy velmi zajímavé, ale zároveň i komplexní.

Sylwia Sojda ukazuje v článku *Metodyka nauczania tłumaczenia konsekwentnego (na tle studiów słowacystycznych)* úlohu a metody výuky konsekutivního tlumočení v rámci studia slovenštiny v Polsku (s. 207-217). Zdůrazňuje, že odpovídající cvičení zlepšují jazykovou kompetenci studujících a zvyšují šance uplatnění absolventů na pracovním trhu (s. 217).

Druhý tematický okruh – Vzájemné vlivy slovanských jazyků ze synchronního a diachronního pohledu – zahajuje Natallja Janenka statí *Фанетычная і марфалогічная варыянтнасць у вусным гарадскім беларуска-рускім маўленні (на матэрыяле запісаў у г. п. Хоцімска)* (s. 231-237). Práce patří do okruhu výzkumu běloruské „trasjanky“

6/ «Лексическая сочетаемость – один из основных камней преткновения при изучении иностранного языка, особенно при установке на активное владение. (...) количество несвободных сочетаний типа *наносить визит* или *горячо отстаивать [свои взгляды]* огромно; ими буквально кишит, например, газетный текст (...). Это становится особо заметным при переводе с одного языка на другой, поскольку в разных языках компоненты таких сочетаний, как правило, не совпадают: англ. *to pay <take> a visit* переводится как *нанести визит* (а не **платить <делать> визит*), однако *нанести удар* по-английски – *to strike <deliver, launch, deal> a blow* (...) и т. д., до бесконечности» (Мельчук, И. А.: *Опыт теории лингвистических моделей Смысл ↔ Текст*. Москва 1974, с. 105, згызначэнні М.Г.).

(smíšené bělorusko-ruské řeči) v rámci mezinárodního německo-běloruského projektu.⁷⁾ Autorka zkoumá z oblasti fonetiky realizaci [h] a [g], resp. [tʃ] a [tʂ] a z oblasti morfologie používání 3. sg. přítomny sloves na -c', resp. -t, které odpovídají systému spisovné běloruštiny, resp. spisovné ruštiny. Materiál je čerpán z nahrávek během soukromé konverzace v rodinném kruhu («звычайныя, бытавыя размовы блізкіх людзей», s. 233). Autorka konstatuje téměř důsledné používání [h] v nahrávkách (poměr oproti [g] 1729: 5) (s. 233), silnou převahu tvrdého [tʃ] (poměr oproti měkkému [tʂ] 1821: 169) (s. 234) a stále výraznou převahu měkké „běloruské“ koncovky -c' oproti tvrdé „ruské“ koncovce -t (554: 289) (s. 235). Článek se snaží vyjasnit (některé) příčiny používání méně častých (čili „ruských“) variant: expresivnost a „zajímavost“ (o [g], s. 233, ve spojení s místem přízvuku podle spisovné ruštiny), citace jiného člověka, expresivnost (přísnost), vliv tématu, přizpůsobení se partnerovi v dialogu (o [tʂ], s. 234) a snahu o oficiální, „městské“ nebo ironické vyjadřování (o koncovkách 3. sg. přítomny, s. 235). Potenciálně konfliktní situace, „direktivní“ tón, přísnost mohou také podpořit používání „ruských“ variant («для строгара па тону, «дырэктыўнага» кантэксту больш падыходзіць руская мова», ibidem). Můžeme se domnívat, že ruština zde hraje fakticky úlohu spisovného (standardního) jazyka,⁸⁾ jak to vidíme jinde v případech střídání kódu mezi nonstandardem a standardem s podobnými funkcemi.⁹⁾ Tomu odpovídá i autorčina konstatace, že vliv spisovné běloruštiny v jejím materiálu je marginální: «Уплыў беларускай літаратурнай мовы на маўленне хацімчан не вельмі заўважны (...). У той жа час яскрава бачны пэўныя адносіны моўцаў да рускай мовы» (s. 236).

Jazykového kontaktu se týká i příspěvek Miroslavy Kyseľové *Verbálne participiá a adjektíva tvorené koncovkou -lý v slovenčine, češtině a polštině (vývoj a súčasné tendencie)* (s. 259-267), který se věnuje otázce deverbálních tvarů na -lý ve třech západoslovanských jazycích. Pozoruhodné je už samotné používání termínu *participium*, protože velmi často se dané tvary klasifikují jako adjektiva, jak konstatuje i autorka (s. 260).¹⁰⁾ Hlavní otázka příspěvku však je, zda jsou tvary na -lý ve slovenštině původní, nebo se tam dostaly přejetím z jiného jazyka. K tomu autorka na základě údajů z historických mluvnic konstatuje, že ve staré slovenštině bylo pět příčestí: příčestí přítomné činné (typ *nesúci*) a trpné (typ *vedomy*), příčestí minulé činné (typ *vybehnuvši*) a trpné (typ *pleteny*) a *lové* příčestí se jmenným tvarem (typ *padol*); *lové* tvar se složenou koncovkou podle většiny historických mluvnic nebyl. Na druhé straně je *lové* příčestí se složenou koncovkou ve slovacích textech doloženo od 15. stol. Z toho autorka soudí, že „používanie príčastí na -lý nebolo motivované praktickou jazykovou potrebou, neslúžilo na vyplnenie štruk-

7/ Srov. on-line: <http://www.trasjanka.uni-oldenburg.de/index.html>.

8/ Srov. Giger, M.: *Jazyk jako symbol a rituál: otázka funkčních domén běloruštiny*. In: Ivanova, A. – Tuček, J. [edd.]: *Cesty k národnímu obrození. Běloruský a český model*. Praha 2006, s. 301 s podrobnou argumentací a odkazy na další literaturu.

9/ Srov. na příklad o střídání mezi obecnou a spisovnou češtinou: „(...) educated Prague speakers, basically using C[olloquial]C[zech] in their everyday speech, switch to S[standard]C[zech] for purposes of emphasis, irony or in order to validate their status as educated speakers“ (Sgall, P. – Hronek, J. – Stich, A. – Horecký, J.: *Variation in Language. Code switching in Czech as a challenge for sociolinguistics*. Amsterdam – Philadelphia 1992, s. 192) nebo o střídání mezi švábským nářečím a spisovnou němčinou v jihozápadním Německu ve škole: „The standard form helps to indicate relevance of what is following“ (Knöbl, R.: *Changing codes for classroom contexts*. *Gesprächsforschung* 11, 2010, s. 136).

10/ Dále srov. Giger, M.: *Resultativa im modernen Tschechischen*. Bern etc. 2003 (Slavica Helvetica 69), s. 61-68. – Idem: *Příčestí minulé činné na -(v)ší v dnešních českých publicistických textech*. In: *Korpus – Gramatika – Axiologie* 1, 2010, č. 2, s. 4. Sama autorka se této otázce v příspěvku nevěnuje; poznamenejme na okraj, že kritéria adjektivace příčestí uvádí ve slovakistice J. Sejáková: *Adjektivizácia n-/t-ových príčastí v súčasnej slovenčine*. Bratislava 1995 (nepublikovaná disertace, Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV).

túrnej medzery“ a tvar byl přejat z češtiny (s. 261). Takovýto závěr se zdá však ukvapený: historické mluvnice se v tomto případě orientují spíše na rekonstruovaný než doložený stav (jinak by tam sotva mohlo být přičestí minulé činné typu *vybehnuvší*, které je jak v češtině, tak i ve slovenštině novodobým rusismem, ve slovenštině navíc česky zprostředkovaným.)¹¹⁾ Na druhé straně neexistují staré slovenské texty, pro něž lze český vliv naprosto vyloučit, takže je poměrně nesnadné bohemismy ve staré slovenštině identifikovat, zvlášť pokud jde o jevy, které mohou v každém slovanském jazyce vystupovat nezávisle, jako je přičestí minulé činné na *-lý*.¹²⁾ Navíc je produktivnost tohoto tvaru i v blízké příbuzných slovanských varietách dost rozmanitá: kašubština jich má (výrazně) více než polština, hanáctina více než spisovná čeština a ta zase více než slovenština, bulharština jich má více než makedonština a srbština, ukrajinština zase více než ruština atd.¹³⁾ Zda by případné přejetí českého přičestí minulé na *-lý* do slovenštiny skutečně nebylo motivováno funkčně, je závislé na odpovědi na otázku, zda přičestí *n*-ové a *t*-ové ve staré slovenštině bylo stejně univerzálně produktivní, jak tomu je dnes. Autorka dále sleduje stav v dnešní slovenštině, polštině a češtině; konstatuje přitom ve všech třech jazycích ústup přičestí na *-lý*. Zároveň je však tento ústup nerovnoměrný, čeština vykazuje v elektronických korpusech celou řadu okazionalismů, což svědčí o jisté produktivnosti (s. 266).¹⁴⁾ Poznamenejme na okraj, že práce o participiích v západoslovanských jazycích, a zvlášť ve slovenštině, by se neměla obejít bez čerpání z několika prací Ďurovičových.¹⁵⁾

Michal Vašíček zkoumá ve svém příspěvku *Ke konkurenci životnosti a personičnosti v lašských nářečích* (s. 293-303) vývoj kategorie životnosti na pomezí češtiny a polštiny a stupeň jejího přechodu v kategorii „mužskoosobovosti“ či personičnosti. Jde o známý jev: v rámci dějin slovanských jazyků došlo v jednotlivých jazycích jednak v různém rozsahu k synkretismu akuzativu a genitivu podstatných jmen v závislosti na životnosti, resp. „mužskoosobovosti“ referenta a jednak ke specializaci jistých tvarů (zejména nominativu plurálu, ale někde i jiných tvarů) na takovéto referenty. Je rovněž známo, že spisovná

11/ Srov. Giger, M.: *Partizipien als Exportschlager. Zum Einfluss des Russischen auf andere slavische Sprachen im 19. Jhdt.* In: Kosta, P. – Weiss, D. (Hrsg.): *Slavistische Linguistik 2006/2007. Referate des 32. und 33. Konstanzer Slavistischen Arbeitstreffens.* (Slavistische Beiträge 464) München 2008, S. 132-142. – Idem: *Weiteres von den slavischen Partizipien im 19. Jhdt. oder Was für ein Russismus ist das tschechische Partizip Präteritum aktiv?* Wiener Slawistischer Almanach 65, 2010, S. 7-21. – Idem: *Die Entstehung des Partizips Präteritum aktiv im Tschechischen und Slovakischen des 19. Jahrhunderts.* In: Kusse, H. – Woldt, C. (Hrsg.): *Tschechisch und Slovakisch. Nähe und Distanz. Beiträge zum 4. Bohemicum Dresdense 13.-14. November 2009.* (Specimina Philologiae Slavicae 163) München 2011, S. 135-146.

12/ Srov. k problematice Giger, M.: *Die Sprachsituation der Slowakei: Diglossie in der Vergangenheit und ihre Spuren in der Gegenwart.* In: van Leeuwen-Turnovcová, J. – Richter N. (Hrsg.): *Entwicklung slawischer Literatursprachen, Diglossie und Gender.* (Specimina Philologiae Slavicae 143) München 2006, zejm. s. 94-101.

13/ Srov. Wiemer, B. – Giger, M.: *Resultativa in den nordslavischen und baltischen Sprachen. Bestandsaufnahme unter arealen und grammatikalisierungstheoretischen Gesichtspunkten.* (LINCOM Studies in Language Typology 10), München 2005, S. 60n., 69, 87n., 97, 130n.

14/ Autorka zde konstatuje na jedné straně dané okazionalismy, na druhé straně nulovou frekvenci řady tvarů registrovaných v 60. letech. Neodkazuje však na stabilní postavení četných přičestí minulých činných na *-lý* od sloves vzoru *tisknout* jako *vzniknout*, *uniknout*, *proběhnout*, *spadnout*, *uprchnout*, *zaschnout*, *schudnout* aj., ale i *zemřít*, *zbloudit* a kompozita slovesa *jít*. Srov. k tomu Giger, M.: *Přičestí minulé činné na -(v)ší v dnešních českých publicistických textech, op. cit., s. 7-10.*

15/ Jde zejména o Ďurovič, L.: *Systém slovesných menných tvarov v slovenčine (so zreteľom na iné slovanské jazyky).* Slavica Lundensia 1, 1973, s. 7-24 a Idem: *Система причастных и деепричастных форм современного русского литературного языка.* Russian Linguistics 1, 1974, s. 3-14.

čeština vykazuje jen kategorii životnosti (a to se synkretismem akuzativ=genitiv pouze v singuláru), zatímco polština má jak kategorii životnosti (v singuláru), tak kategorii mužské osoby (v plurálu). Autor tyto poměry podrobně popisuje a všímá si přitom i slovenštiny, jejíž spisovná varieta je v tomto ohledu bližší polštině než češtině, i když s jistými výjimkami. Jádrem výzkumu je situace v lašských nářečích tvořících přechod mezi češtinou a polštinou. Autor se podrobně zabývá kolísáním mezi kategorií životnosti a „mužskoosobovostí“ ve třech skupinách lašských nářečí: na západě, uprostřed a na východě, jak v případě nominativu plurálu synkretického s akuzativem, tak v případě akuzativu plurálu synkretického s genitivem (s. 296-300). Velmi zajímavé jsou paralelní jevy, ke kterým došlo v jednotlivých západoslovanských varietách nezávisle na sobě. Tak autor konstatuje, že v hornoostravickém nářečí se stejná označení zvířat skloňují podle personického typu jako ve spisovné slovenštině (slova pro ptáky a psy, s. 298). Popis vývoje koncovky *-ové* v 19. a 20. stol. v češtině (s. 301) by bylo možné doplnit explicitnějším poukazem na její používání u substantiv označujících zvířata,¹⁶⁾ jak na to na jiném místě článku odkazuje i tvar *ptáčekové* (s. 295). Tento fakt by se mohl dále spojit s chováním několika deminutivních podob ve slovenštině, které autor neuvádí, srov. jako varianty *vtáčkovia, zajačkovia*,¹⁷⁾ *ježkovia, krčkovia*.¹⁸⁾ Celou řadu zajímavých paralel by přineslo i srovnání s lužickou srbštinou, která v článku zohledněna není. Netyká se to pouze principiálního vývoje (kategorie „mužskoosobovosti“ v hornolužické srbštině podobně jako v polštině, ale nikoliv v dolnolužické srbštině), ale i některých zajímavých detailů: podobně jako se v hornoostravickém nářečí pádový synkretismus A=G v plurálu vyskytuje převážně po číslovkách dva, tři, čtyři, tak vykazuje tento synkretismus i dolnolužická srbština právě po číslovkách tři a čtyři.¹⁹⁾ Rovněž v hornoostravickém nářečí je tvar *třo*, který se vyskytuje pouze v absolutním postavení s referencí na mužské osoby (*su zme tři*, s. 300). Tomu zase odpovídá tvar *dwajo*, který se vyvinul v mluvené hornolužické srbštině a platí za stejných podmínek.²⁰⁾

Virna Karlič popisuje ve svém textu *Kategorija jednostavne (ne)određenosti u južno-slavenskim jezicima* (s. 239-248) prostředky pro vyjadřování určitosti a neurčitosti nominální skupiny v jihoslovanských jazycích. Sleduje přitom i vývojové aspekty a stupeň gramatikalizace jednotlivých prostředků.

Zajímavý případ historického jazykového kontaktu analyzuje ve stati *Kajkavsko-štokavska jezična prožimanja u povijesti hrvatskoga književnog jezika (na primjeru Kanižlićeve i Krizmanićeve Svete Rožalije)* Božena Marković (s. 269-281): jedná se o původně štokavský text z roku 1780, napsaný Antunem Kanižličem, který byl 1831 přeložen do kajkavštiny Ivanem Krizmaničem. Přitom původní štokavský text již obsahoval kajkavismy („Dosadašnjje analize pokazale su da je na Kanižlićev jezik ponajviše utjecao jezik

16/ Koncovka *-ové* totiž není tak jednoznačně personická, jak by se z autorovy formulace na daném místě mohlo zdát, srov. Štícha, F. a kol.: *Akademická gramatika češtiny*. Praha 2013, s. 321: „Vedle základní koncovky *-i* se – zejména na území Čech – ve standardní mluvené češtině i ve spisovných textech užívá méně často, ale nikoli ojediněle u některých, zejména deminutivních, názvů zvířat a u názvů některých ptáků koncovky *-ové*; např. *psíčekové, ptáčekové, ráčekové; kosové, špačekové, orlové*.“

17/ Ružička, J. et al.: *Morfologija slovenského jazyka*. Bratislava 1966, s. 74. Aktuálně je zde kodifikováno pouze *vtáčky, zajčky*, srov. Kačala, J. et al.: *Krátký slovník slovenského jazyka*. Bratislava 2003 [on-line: <http://slovníky.korpus.sk>].

18/ Kačala, op. cit.

19/ Srov. Janaš, P.: *Dolnosrbská mluvnice*. Přel. R. Bígl, Praha 2011, s. 44n. Situace po číslovce dva není kvůli zachování duálu v lužické srbštině srovnatelná. Dolnolužická srbština kromě toho má synkretismus Apl=Gpl u životných substantiv mužského rodu i v asyn-detické koordinaci s tvary *nas* a *was*.

20/ Faßke, H.: *Grammatik der obersorbischen Schriftsprache der Gegenwart. Morphologie*. Bautzen 1981, s. 508.

dubrovačke književnosti i jezik kajkavskih rječnika iz kojih je Kanižlić preuzeo brojne raguzeizme te kajkavizme na svim jezičnim razinama“, s. 269), a autorčina analýza je věnována otázce, zda je překladatel během svého překladu do kajkavštiny prostě převzal, nebo zda vybral jiné vyjadřovací prostředky. Tím se má zjistit status původních kajkavismů štokavského textu uvnitř kajkavského písemného jazyka („Time se želi pokazati jesu li Kanižličevići kajkavizmi književni, ili su regionalni, i s obzirom na to, kakav je njihov status unutar norme kajkavskoga književnog jezika u 19. stoljeću“, s. 270). Autorka dochází k závěru, že Krizmanić nechával ve svém překladu jenom takové kajkavismy, které byly v psané kajkavštině obvyklé, zatímco jiné, újeji regionální, nahradil. Analyzovaný text tím také svědčí o stupni standardizovanosti písemné kajkavštiny krátce před konečným vítězstvím štokavštiny v Chorvatsku (s. 281).

Katerina Kedron představuje ve své práci *Muž a žena v partnerských vztazích: nabídka ke sňatku (běloruská, polská a česká frazeologie ve srovnávacím aspektu)* (s. 249-258) úryvek naivního obrazu světa, jak ho prezentuje frazeologie tří slovanských jazyků. Tato analýza probíhá na základech genderové lingvistiky. Autorka zjišťuje, že aktivní role přísluší převážně mužům (ženichovi), zatímco žena (nevěsta) má pasivní roli podobnou „majetku“ (s. 257). Nicméně, část frazeologismů ukazuje i aktivní úlohu ženy, zvláště tam, kde nabídku k sňatku odmítá (s. 255). Kromě toho se ukazují i menší rozdíly mezi jazyky, když např. čeština má symetrické spojení *vzít si někoho za muže/ženu*, zatímco polština a běloruština takový výraz nemají (s. 254). Bylo by zajímavé zjistit, jaký zde proběhl historický vývoj, protože autorka mluví v souvislosti se stavem v běloruštině a polštině o „svěrázném reliktu“ (s. 254). Dá se z toho dedukovat, že český stav je mladší? Na několika místech si lze představit přesnější formulace. Tak např. na s. 253 se dočteme, že se setkáme – ohledně frazeologie spojené s nabídkou sňatku – „s určitou univerzalitou v představách různých kultur“. *Univerzalita* zde asi nemůže znamenat, že se odpovídající představy nacházejí ve všech lidských kulturách (včetně matrilinéárních a polyandriálních), jde asi spíše o evropsko-křesťanské prvky. Na stejné stránce je formulace „Zvyk protahovat ruku na znamení slibu manželství je internacionální“, není však jasné, jak je zde myšleno pojem *internacionální* (vyskytující se ve více než jedné zemi, v mnoha zemích, ve všech zemích?). Na s. 254 je řeč o „ortodoxních tradicích“, přičemž pojem *ortodoxní* se nikde jinde v článku nevyskytuje. Vztahuje se na pravosláví? Nebo má vyjádřit, že odpovídající tradice už jsou archaické, neodpovídají aktuálnímu stavu společnosti? Na s. 257 nacházíme větu: „Řada z těchto tradic dnes není aktuální, ale představy o nich setrvávají v jazyce a určují role a chování mužů a žen“ – tvrzení, že jazykové modely určují chování mužů a žen, by se však, zdá se, nejdříve muselo doložit, což by nebylo lehké a nedalo by se provést pouze lingvistickými prostředky.

Ještě silněji pragmaticky orientována je stať Helgy Schulze-Neufeld *Вступление в телефонное общение в русском и немецком социумах. Интерференция и потенциальные конфликты* (s. 283-291). Jde zde o to, jak se mluvčí ruštiny a němčiny chovají v telefonických rozhovorech v soukromém a pracovním prostředí. Ukazuje se, že zatímco v německém prostředí je tendence, že se ihned představí volaný a vzápětí volající, v ruském prostředí je spíše tendence, že obě strany vyčkají, než se představí druhá strana: „(...) кардинальным различием речевого поведения носителей немецкого и русского языков при их вступлении в контакт по телефону является преследуемая немцами стратегия «максимальной открытости» и противоположная ей «стратегия закрытости», анонимность русских, которая проявляется в довольно своеобразной «игре на узнавание»“ (s. 286n.). Nicméně, etiketa vhodného chování v Rusku se i v tomto ohledu posouvá postupně na stranu „evropského“ modelu (s. 288).

Druhou lingvistickou sekci uzavírá Monika Witkowska se svými úvahami *Dlażego Czechów śmiesz y język polski, a Polaków język czeski? Krótka o polsko-czeskich stereotypach językowych* (s. 305-311). Autorka zde představuje vzájemné (stereotypní) představy o ja-

zyce druhého národa a vysvětluje jejich původ v systému obou jazyků: polský stereotyp je např., že se v češtině používá nadměrné množství deminutiv (s. 307n.), což souvisí s polysémií různých sufixů, zejména *-k(a)*, které se v obou jazycích různě využívají. I další stereotyp – představa o analytičnosti druhého jazyka – souvisí se slovtvorbou. Na jejím základě se tvoří zajímavé jazykové vtipy, které karikují údajné vlastnosti druhého jazyka: zatímco česky se vtipkuje, že *potkan* se říká polsky *agent kanallowy*, polsky se tvrdí, že *gotab* je česky *dachový zasranec* (s. 308) – všimněme si v obou případech pozice adjektiva. Další stereotypy se týkají údajné archaičnosti druhého jazyka nebo zdvořilostních forem, které se výrazně liší v obou jazycích (polské *Pan* vs. české *Vy*). Příčiny posledního bodu vidí autorka v 19. stol.: „[...] kiedy to większość polskich patriotów wywodziła się ze szlachty, czeszy *budziiele* zaś z ludu. Czeskie warstwy szlacheckie za bardzo zbliżyły się z kulturą niemiecką, co spowodowało niechęć do podkreślanej w języku pańskości“ (s. 311). Úloha šlechty je jistě důležitá, zvláště v Polsku. Pro češtinu je však charakteristické, že nejvyšší status má na začátku 19. stol. v rámci zdvořilostních forem oslovení *oni*, patrně podle německého vzoru. Jeho nahrazení oslovením *vy* odpovídajícím ruštině a francouzštině je dlouhodobý proces, ve kterém se koncepce obrozenců nakonec prosadila proti modelu původně většinové společnosti, ne bez četných konfliktů.²¹⁾

V lingvistické sekci recenzovaného sborníku se objevuje řada aktuálních témat: jsou zde témata systémově-lingvistická jak pragmatická, synchronní, tak diachronní. Široký prostor má jazykový kontakt (a to v obou sekcích!), což je velmi nosné téma, zvláště pokud se aplikuje na dosud spíše zanedbávané případy aktuálního i historického jazykového kontaktu.

Markus Giger

Inovativní kompendium věnované kultuře a historii Lužických Srbů *

Nová publikace sorabisty Radka Čermáka a slavisticky orientovaného antropologa Giuseppa Maiella *Nástin dějin a literatury Lužických Srbů* je (podle slov autorů) výsledkem vědeckého výzkumu provedeného v rámci grantu „Multikulturalita v kontextu vzdělávání na Masarykově univerzitě – Multikulturní pohledy na minoritní regiony Lužice a Kašuby v západoslovanském kontextu“, který byl v průběhu několika let realizován vědeckým týmem v Brně. Původcem této iniciativy byl zesnulý polonista Ludvík Štěpán (1943–2009), jehož paměti je recenzovaná kniha věnována.

Hlavní části knihy, rozdělené na oddíly „D“ (vlastní literárně-historický přehled) a „Č“ (*Čítanka lužickosrbských textů*), předcházejí dva úvody: *Materiály z dějin a současnosti areálu Lužice a Lužických Srbů: dílna, sonda a emblém skeptické vize* známého slavisty Iva

21/ Srov. Betsch, M.: *Diskontinuität und Tradition im System der tschechischen Anredepronomen (1700-1850)*. (Slavistische Beiträge 389) München 2000, zejm. s. 124-143.

* Radek Čermák – Giuseppe Maiello: *Nástin dějin a literatury Lužických Srbů*. Středoevropské centrum slovanských studií. Edice Evropské obzory. Brno 2011, 360 s., ISBN 978-80-867 35-09-2